

REFERENCES

1. Korunets I. V. Porivnialna typolohiia anhliiskoi ta ukrainskoi mov. Navchalnyi posibnyk. Vinnytsia : «Nova knyha», 2003. 464 s.
2. Movna hra // Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk / V. I. Shynkaruk (hol. redkol.) ta in./ Kyiv : Instytut filosofii imeni Hryhoriia Skovorody NAN Ukrainy : Abrys, 2002. 742 s.
3. Savchuk B. Mova yak oznaka etnosu ta yii etnosotsialni funktsii // Ukrainska etnolohiia: navch. posibnyk / B. Savchuk. Ivano-Frankivsk : Lileia-NV, 2004. 559 s.
4. Ukrainska mova profesiinoho spilkuвання / Z. Matsiuk, N. Stankevych. Kyiv : Vydavnytstvo «Karavela». URL: https://pidru4niki.com/1435072247592/dokumentoznavstvo/ukrayinska_mova_profesiynogo_spilkuвання (data zvernennia: 20.01.2020).
5. Funktsii movy : Vikipediia. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/Funktsii_movy (data zvernennia: 20.01.2020).
6. Demenchuk O. Contrastive Lexicology of the English and Ukrainian Languages. 2nd ed., rev. Rivne : RSUH, 2018. 146 p. URL : http://navigator.rv.ua/wp-content/uploads/2019/01/Demenchuk_Contrastive-Lexicology.pdf (data zvernennia: 20.01.2020).

Одарчук Наталія Андріївна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри практики англійської мови Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Одарчук Наталия Андреевна, кандидат филологических наук, доцент кафедры практики английского языка Восточноукраинского национального университета имени Леси Украинки.

Nataliia Odarchuk, candidate of philological sciences (PhD), assistant professor of the Conversational English Department of Lesya Ukrainka Eastern European National University.

Стаття надійшла: 24.01.2020

Статтю прийнято до друку: 31.01.2020

УДК 811.161.2 : 808.5

DOI

КУЛЬТУРА НАУКОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ПРОФЕСІЙНОМУ СТАНОВЛЕННІ ФАХІВЦЯ

Валентина Тимкова

Вінницький національний аграрний університет

Україна, м. Вінниця, вул. Сонячна, 3

e-mail: tymkova_v@ukr.net

ORCID: 0000-0002-3852-6847

У статті обґрунтовано значущість культури наукової української мови у формуванні мовно-мовленнєвої компетентності майбутнього фахівця освітньої галузі, окреслено критерії його готовності продукувати тексти наукового стилю та жанру; з'ясовано мету, завдання, проблематику, основні поняття і категорії дисципліни. Йдеться про

взаємозалежність розумової та мовної культури. Розвинуті мовні навички – запорука правильного, творчого мислення. Для вченого вони є професійною потребою, бо допомагають не тільки поширювати, а й створювати наукові ідеї. Через недостатність рівня володіння нормами наукового стилю проблема його підвищення є актуальною.

Ключові слова: науковий стиль, наукове мислення, мовна майстерність, норми української мови, закони наукового мовлення, мовно-мовленнєва наукова компетентність, культуромовна особистість.

КУЛЬТУРА НАУЧНОЙ УКРАИНСКОЙ РЕЧИ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ СТАНОВЛЕНИИ СПЕЦИАЛИСТА

Валентина Тымкова

Винницкий национальный аграрный университет

Украина, г. Винница, ул. Солнечная, 3

e-mail: tymkova_v@ukr.net

ORCID: 0000-0002-3852-6847

В статье обосновано значение культуры научного украинского языка в формировании языковой и речевой компетентностей будущего специалиста сферы образования, начерчено критерии его готовности к продуцированию текстов научного стиля и жанра; сформулировано цель, задания, проблемы, основные понятия и категории дисциплины. Речь идет о взаимозависимости умственной и языковой культуры. Развитые языковые навыки – залог правильного, творческого мышления. Для ученого они являются профессиональной необходимостью, потому что помогают не только распространять, но и создавать научные идеи. Недостаточный уровень обладания нормами научного стиля актуализирует проблему его повышения.

Ключевые слова: научный стиль, научное мышление, языковое мастерство, нормы украинского языка, законы научной речи, языковая и речевая научные компетентности, культурноязыковая личность.

CULTURE OF SCIENTIFIC UKRAINIAN LANGUAGE IN PROFESSIONAL DEVELOPMENT

Valentyna Tymkova

Vinnytsia National Agrarian University

3 Sonyachna St., Vinnytsia, Ukraine

e-mail: tymkova_v@ukr.net

ORCID: 0000-0002-3852-6847

The article reveals the importance of the culture of the scientific Ukrainian language in the formation of language and speech competencies of a prospective professional in the educational field, outlines the criteria for his or her willingness to produce texts of the scientific style and genre. It also outlines the purpose, objectives, problems, basic concepts and categories of the discipline and determines the interdependence of mental and linguistic culture. Well-developed language skills are the key to correct, creative thinking. For a scientist, they are a professional necessity because they help not only to disseminate but also to generate scientific ideas. As the average level

of the scientific language competencies remains unsatisfactory, the problem of raising it remains urgent.

Keywords: *scientific style, scientific thinking, language skills, norms of Ukrainian language, laws of the scientific speech, linguistic and speech scientific competence, cultural and linguistic personality.*

Постановка проблеми. Актуальність виокремлення у Вінницькому національному аграрному університеті самостійної навчальної дисципліни «Українська мова в науці» для підготовки докторів філософії зумовлена різними суспільними чинниками: процесами інкультурації – зацікавленням особистості культурними нормами, упорядкуванням власної манери і форми спілкування, здобуттям культурної інформації, і наукової зокрема, способом здебільшого «непрямої трансмісії» (навчання в закладах освіти).

Мовна майстерність – потужний рушій для поширення наукових ідей і теорій. Надає вона вченому й такий важливий козир, як можливість працювати в жанрі навчальної та науково-популярної літератури. У творах цих жанрів завжди була потреба.

Науковий текст сьогодні, безсумнівно, набуває ознак дискурсу, оскільки функціонує як комунікативно-прагматичний зразок мовленнєвої поведінки в науковій сфері, як синтез теоретичних знань і знань прикладного змісту, пізнавального досвіду людства. Мова наукового тексту розглядається як знаряддя досягнення науковцем успіху, успішної презентації результатів наукового дослідження, як засіб комунікативної сумісності науковців, оптимізації інтерактивних стосунків мовців у науковій комунікативній сфері. Однак дещо відкритою залишається проблема взаємозв'язку мовної компетентності молодого науковця із дискурсною (комунікативною) та культурною.

Однією зі спроб розв'язати цю проблему є вивчення навчальної дисципліни «Українська мова в науці», яку пропонують здобувачам освітньо-наукового рівня «доктор філософії». Майбутній фахівець-науковець має знати основні ознаки і якості наукового мовлення, володіти фонетичними, орфоепічними, акцентуаційними, орфографічними, лексичними, словотвірними, синтаксичними, стилістичними, пунктуаційними нормами української мови, опанувати закони наукового мовлення. Крім того, науковцеві-початківцю потрібно знати й основні стандарти, чинні нормативні документи щодо оформлення науково-дослідних робіт; варто набути вмінь працювати з текстами наукового стилю, відшукувати необхідні для наукового дослідження відомості в сучасному інформаційному просторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відомості про науковий стиль, його мету, призначення, основні функції, мовні ознаки знаходимо в науковому доробку Н. Бабич, І. Білодіда, П. Дудика, А. Коваль, Л. Мацько, В. Перебийніс, Г. Сагач, І. Чередниченка, Л. Щерби та інших. Питанням культури української мови присвячені праці Н. Бабич, С. Єрмоленко, А. Коваль, Л. Кравець, Л. Мацько, О. Ожигової, О. Пономарева, Л. Ставицької та інших науковців. **Метою** публікації є: з'ясувати роль і місце культури наукової української мови в системі мовознавчих дисциплін та в професійному становленні фахівця, у формуванні його мовно-комунікативної, стилістичної компетентності; окреслити критерії готовності майбутніх спеціалістів наукової галузі знань до написання наукової роботи; обґрунтувати мету, завдання, проблематику дисципліни «Українська мова в науці».

Виклад основного матеріалу дослідження. Українська мова як суспільне явище відображає ті історичні зміни, що відбуваються в тому чи тому соціально-історичному періоді: розвиваються словесні конструкції, з'являються нові слова, простежується перехід слів з окремих терміносистем у загальновживану лексику і навпаки, спостерігаються зміни в

закономірностях функціонування мови в різних сферах суспільного життя, і науковій зокрема. Зміни вимагають від користувачів мовою свідомого ставлення до мовних явищ, формування установної готовності (за Л. Виготським, фіксоване відношення між мотивом і мовленням, інтенція), аттitudної установки (attitudinaladverb) щодо оцінки мовцем змісту, «установки, яка відображається в семантичній і прагматичній структурі мовних висловлень, керує діяльністю людини, зокрема, й мовленнєвою») [4, с. 47].

Це передбачає розуміння й усвідомлення комунікантом передусім змісту таких лінгвістичних понять, як: мова, мовлення, національна українська мова, літературна мова, сучасна українська мова, мовна норма, культура мови, наукова мова, культура наукової мови, закони наукового мовлення, науковий текст, мовленнєве наукове спілкування, комунікативна компетентність тощо. Зазначений колон термінів свідчить про взаємозв'язок мови і культури – «двох семіотичних систем, що перебувають у співвідношенні структурного гомоморфізму» (за О. Селігеєм).

Чи потрібна стильова майстерність сучасному вченому? Здавалося б, мовне оформлення наукового твору не повинне бути самоціллю, головне у творі – зміст, тобто нові факти, свіжа думка, оригінальна теорія. Це правильно. Але справедливо й те, що за допомогою мови вчений оповіщує колег про результати своєї праці. Без цього останнього – за часом, але не важливістю! – етапу процес творення нових знань (а саме це і є метою науки) залишатиметься незавершеним. Доповіді, лекції, дискусії на конференціях і семінарах, інші форми усного спілкування відіграють у розвитку науки істотну роль. Проте чи можуть вони за своєю комунікативною потужністю дорівнювати до написаної та опублікованої праці? Навряд чи. Адже писемний текст охоплює незмірно ширшу аудиторію, яка з часом тільки збільшується, а потрапляючи в усесвітню мережу стає практично необмеженою. Виходить, для науковця слово – робоче знаряддя. І воно вимагає такої ж уваги, як й інші знаряддя наукового ремесла. Коли вчений наполегливо опановує виражальні можливості мови, а потім уміло послуговується ними, він, по суті, виконує роботу не менш важливу, ніж осмислення праць попередників, висунення гіпотез, пошук фактів, розбудова й доведення теорії тощо. Звуковий лад мови обмежений кількадесятьма фонемами. Але з них утворюється кількасот тисяч слів, з яких можна збудувати безліч оригінальних речень і текстів. Будь-яка нова думка чи ситуація піддаються описові мовними засобами. Саме тому М. Жинкін називав мовлення *творчою* функцією людської психіки [7, с. 6]. А коли так, то в ученого ця функція має бути розвинена не гірше за інші потрібні в науці функції психіки – увагу, уяву, фантазію, інтуїцію, інтелект, пам'ять, творче мислення. Тим-то мовне оформлення наукових праць не варто сприймати як допоміжний етап, як дрібницю, що її цілком можна довірити літературному редакторові.

У середньовічній Європі вміння вправно писати, добре говорити й правильно мислити входили в ідеал освіченої людини. Не випадково тогочасний початковий ступінь освіти, так званий тривіум, складався з граматики, риторики й діалектики (логіки). Ці науки закладали підмурівок для подальшого розумового розвитку, а тому були чи не головними предметами в університетах. М. Ломоносов мав усі підстави назвати славнозвісну «Граматику словенську» Мелетія Смотрицького «вратами своєї вченості» [15, с. 23]. Нові часи не тільки не зруйнували цей ідеал, а утвердили його ще більше. Сьогодні мовна вправність, або, кажучи сучасною термінологією, комунікативна компетенція, лишається неодмінною умовою високої кваліфікації в науці. Хоч учений не журналіст і не письменник, йому теж годі обійтися без мистецтва слова. Його професійний обов'язок – не тільки глибше опановувати обраний фах, а й наполегливо підвищувати власну мовну культуру. Будь-яка мовна помилка,

стилістична невправність, недоопрацьованість тексту – це неповага до читачів. Неетично звалювати на їхні плечі роботу з видобування раціонального зерна з погано написаного твору. Не кажучи вже про те, що такий твір підриває довіру до автора, кидає тінь на його професійну репутацію. Відповідає науковець і за розвиток літературної мови загалом. Звісно, у фаховій літературі коло читачів вужче, ніж у газети чи художнього твору. Утім кожна наукова публікація (безвідносно до її тиражу або читацької аудиторії) стає фактом мовного життя. А це означає, що її автор уносить свою лепту в зміцнення та вдосконалення літературної мови, виступає охоронцем її цілісності, краси й чистоти, чинником її дальшого поступу. Але відчуття такої високої відповідальності – не єдиний і, мабуть, не головний стимул для вченого дбати про мовну майстерність. Ідеться про його *особисту* зацікавленість. Що вправніша й досвідченіша людина в мові, то швидше, ясніше й точніше здатна вона передати потрібний зміст, найрізноманітніші відтінки й переходи думки. Глибока обізнаність із арсеналом виражальних засобів дає змогу говорити й писати гнучко, стисло й цікаво. Грамотна людина впевнено орієнтується в потоці фахової інформації, їй легше поповнювати запас знань і ділитися ними з іншими. Унаслідок чого зростає її творча активність і продуктивність праці. Від рівня мовних навичок чималою мірою залежить успіх науковця на професійній ниві. В умовах, коли наука живе за законами конкуренції, а фінансується на конкурсних засадах, уміння писати змістовно й переконливо годі переоцінити. Добре написана стаття чи монографія привертає увагу не лише тих, хто теж працює над цією проблемою, а й фахівців суміжних галузей і навіть інших наук. Якщо праця вразила читача, цілком імовірно, що він забажає ознайомитись і з іншими публікаціями її автора. На думку С. Алексєєва, наука повинна не тільки переважати amatorів інтелектуально, а й «навчитися писати людською мовою, бути зрозумілою та приступною» [3]. Звісна річ, крім історичної, це стосується й багатьох інших наук, зокрема мовознавства. Та найголовніша користь, яку дають мовні знання вченому, – це активізація та вдосконалення його розумової діяльності. Попри поширений серед нелінгвістів стереотип, мова не є лише засобом передавання думки. Не є вона й «оболонкою», «одягом» чи «пакунком» для вже готових думок. Мова – засіб для створення думки. «Думка не виражається в слові, а здійснюється в слові», – писав Л. Виготський [4, с. 963]. Мовлення – це те саме мислення, тільки опредметнене, матеріалізоване, переведене в чуттєву форму. Навіть якщо мовлення й не є опредметненим (як-от у випадку внутрішнього мовлення), воно не перестає відображати мисленнєвий процес. Мислення у своєму первозданному (дословесному) вигляді нечітке, розмите, безформне. На цьому етапі думка лишається туманною, ефемерною і може взагалі, майнувши в голові, безслідно зникнути. Слово як матеріальний знак дає змогу «вполювати» й зафіксувати ідеальну думку. Коли думка потрапляє на рейки відшліфованих сторіччями граматичних структур, то стає напрочуд чіткою та стрункою, а ми дістаємо змогу керувати нею. Ці граматичні структури виникли й закріпилися в мові в давні часи під впливом потреб мислення. Натомість у наш час відбувається зворотний процес: «Саме мовлення примушує нас підпорядковувати наше мислення загальноприйнятим формам вираження» [1, с. 25]. Цей очевидний факт дав поштовх до розбудови відомої теорії мовної відносності. Її сутність влучно сформулював М. Епштейн: «Граматика – це не те, що ми думаємо, а чим ми думаємо, коли говоримо, ба навіть те, що думає нами» [20, с. 205–206]. А ще влучніше – Оскар Вайльд: «Мова – не донька, а мати думки». І якщо сучасники «батька парадоксів» сприймали цей його вислів не інакше як насмішку зі здорового глузду, то сьогодні ми бачимо, що раціональне зерно тут таки є. Записана думка стає і сформованою, і сформульованою, і збереженою. Завдяки тому, що лексика й граматика єдині для всіх носіїв певної мови,

омовлена думка стає зрозумілою для інших. Хоч як дивно, стає вона зрозумілішою і для самого свого автора. Записуючи думку, ще не зовсім ясну для нас, ми її краще усвідомлюємо. Американський історик Д. Бурстін зізнавався: «Я пишу для того, щоб зрозуміти, що я думаю» [25, с. 166]. Справді, складання тексту – дієвий засіб не тільки для оприлюднення, а й для унаочнення, прояснення власних думок, засіб виявити приховані помилки та прогалини в міркуваннях. Психолог Г. Костюк відзначав, що коли учні аналізують будову речення, виділяючи в ньому окремі члени, вони тим самим навчаються аналізувати будову власних думок, навчаються свідомо й довільно їх викладати [12, с. 247]. Утім, це стосується не тільки учнів. Добираючи синоніми, будуючи й перебудовуючи фрази, складаючи композицію тексту, всі ми краще усвідомлюємо і свої думки, і хід своїх міркувань.

Отже, мова допомагає нам робити свою справу не механічно, а осмислено. Мова забезпечує всі головні потреби мислення. Зокрема, за допомогою слів і граматичних правил ми абстрагуємо й узагальнюємо істотні ознаки предметів та явищ, зводимо конкретні уявлення в загальні поняття, знаходимо в різних поняттях спільне й відмінне, розчленовуємо і пов'язуємо їх, групуємо та зараховуємо до певної категорії. Усе це дає змогу систематизувати наші знання, а головне – примножувати їх. Ясно, що ці розумові операції людина виробляє не сама – їх виробив тисячолітній досвід людства. І саме через мову людина засвоює їх у дитячому віці, щоб застосовувати впродовж усього життя. Звісно, у процесах правильного мислення істотну роль відграють також математика й логіка. Ці науки дисциплінують мислення, висуваючи до нього вимоги фактичної та логічної несуперечності, правильного висновку, повноцінної доказовості. Остання виражається, наприклад, у повноті й витриманості класифікацій, відсутності необґрунтованих аналогій і безпідставних узагальнень. Але це вимоги, так би мовити, вищого порядку. Перед тим як дотримуватися їх, треба мати те, до чого їх застосувати, – поняття та судження. А ці останні неможливо сформулювати інакше, ніж засобами мови. І дуже важливо сформулювати їх правильно, адже, як підмітив Й. Гете, «хто неправильно застібнув перший гудзик, уже не застібнеться як слід». Опанування мови – потужне знаряддя для розвитку розумових здібностей. Коли людина збагачує словниковий запас, вона тим самим збагачує свій поняттєвий апарат, розширює уявлення про світ, а також дістає змогу точніше передавати логічні зв'язки й категорії, їй легше провести аналіз і синтез, узагальнення й конкретизацію. І. Кучеренко зауважував, що лексика дає багато для розвитку ерудиції, інтелекту, але мало для вдосконалення динамічного механізму мислення. Адже слова оживають тільки як функціональні складники вищої цілісності – речення [13, с. 30]. Зв'язки між словами в реченні, по суті, відображують зв'язки між предметами і явищами, а семантична структура речення – це своєрідний зліпок фрагмента позамовного світу. Опановуючи мовну систему, людина автоматично опановує й систему різноманітних зв'язків: часових (*раніше – пізніше, вчора – сьогодні – завтра*), просторових (*близько – далеко, попереду – позаду*), логічних (*загальне – конкретне, рід – вид, частина – ціле, спільне – відмінне, причина – наслідок*) тощо.

С. Васильєв твердить, що саме синтаксичні структури уможливають синтез наших думок у певну єдність. Засвоєні й творчо сприйняті, ці структури дають змогу утворювати цілком нові висловлювання й тим самим зв'язувати смислові елементи, які раніше не були пов'язані, в єдине смислове ціле, тобто, *породжувати новий зміст* [2, с. 162–163]. Багатий арсенал цих структур добре видно на прикладі сполучників, що виражають лексичні й граматичні відношення різної семантики: єднальні (*і, та*), протиставні (*а, але, проте*), розділові (*або, чи...чи, не то...не то*), градаційні (*не лише...а й, як...так і*), приєднувальні (*та*

й, а також), часові (коли, як, поки, перед тим як, після того як, перш ніж), причинові (бо, тому що, оскільки), цільові (для того щоб), умовні (якщо, якби), допустові (хоч, дарма, попри те, що), наслідкові (тому що), порівняльні (як, наче, ніби), пояснювальні (тобто, а саме, як-от, зокрема). Погодьмося, за допомогою цих готових «логічних каркасів» дуже зручно фіксувати й передавати найрізноманітніші зв'язки між предметами та явищами. Граматисти зазвичай трактують сполучник як службову частину мови (або як аналітичну синтактичну морфему), що не має лексичного значення, а виражає винятково семантико-синтаксичні відношення між членами речення та реченнями. Схоже, такий підхід є залишком тих часів, коли мову досліджували абстрактно, як «річ саму по собі», незважаючи на позамовну дійсність і знакову сутність мови. І. Кучеренко показав, що сполучники насправді виражають зафіксовані свідомістю мовця логічні зв'язки між предметами та явищами [14, с. 404–421]. Тобто сполучники є *мовними знаками логічних зв'язків*. Ці знаки хоч і не мають денотата, але мають сигніфікат. Отже, виконують номінативну функцію.

Питання про природу логічних зв'язків складне й дотепер остаточно не розв'язане. Один із найбільших умів за всю історію людства І. Кант уважав, що ці зв'язки не впливають із досвіду, а є апіорними, вродженими категоріями свідомості. Людина починає сприймати світ, уже маючи сформовані форми пізнання – своєрідні схеми й шаблони, які синтезують і систематизують хаотичне емпіричне багатоманіття (чуттєві враження від світу). Категорія простору упорядковує зовнішні відчуття, категорія часу – внутрішні [10]. За І. Кантом виходить, що свідомість не відображує світ, а сама моделює його. Пізнавати людина може тільки те, що створила сама, а те, що вона вважає законами природи, насправді є зв'язком, який її розум привносить у світ явищ. Якщо пристати на Кантову теорію про вродженість форм пізнання, ми будемо змушені визнати, що коли людина засвоює синтаксичні структури, вона не так опановує логічні зв'язки, як знаходить у мові знаки для того, що вже закладене в її свідомості. Але навіть якщо і так, це нітрохи не применшує першорядної ролі мови в процесах пізнання. У будь-якому разі без опертя на граматику неможливо сформувати правильне, логічне мислення, засвоїти основні його форми й закони, навчитись осмислено будувати судження та умовиводи. Причому йдеться про граматику не лише речення. Знаючи й застосовуючи правила побудови одиниць вищого порядку – складного синтаксичного цілого й тексту, ми звикаємо мислити зв'язно, послідовно, несуперечливо, привчаємося логічно розгортати думку. А плануючи композицію тексту, ще й розвиваємо системний підхід. Ще у XVIII ст. французький природознавець, математик і письменник Ж. Бюффон стверджував: «Добре писати – це водночас добре думати... Стиль передбачає поєднання і вияв усіх здібностей розуму» [21, с. 10]. Справді, розумову культуру й мовну культуру можна вважати якщо не тотожними, то принаймні взаємозалежними явищами. Як культура мислення виражається в ясних, послідовних, аргументованих роздумах по суті, так і культура мовлення вбачається в умінні будувати зрозумілий, зв'язний і змістовний текст (чи промову) відповідно до мовних норм та вимог стилю. Мовлення – своєрідний діагностичний засіб, що правдиво виявляє як культуру мислення, так і її відсутність. Навіть більше, за культурою мови безпомилково визначаємо ступінь прилучення людини до національної культури взагалі. Брак мовних знань і мовної практики гальмує інтелектуальний розвиток і пізнавальну діяльність. Натомість удосконалюючи мовні навички, активно послуговуючись мовою, людина тим самим удосконалює також і власні розумові здібності. Цей процес найдієвіше триває замолоду, але не припиняється й у зрілому віці. У межах думкотвірної функції мови є підстави виділити своєрідну підфункцію – вплив мови на поліпшення мисленнєвої діяльності.

Сучасникові Ж. Бюффона філософу Е. Кондільякові належить інший відомий вислів: «Правильно трактована наука є лише добре збудована мова» [11, с. 185–186]. Тривалий час цей вислів розуміли у зв'язку з термінологією. Проте насправді Е. Кондільяк говорив про наукове мовлення загалом: правильне мовлення приводить до правильного аналізу й правильних висновків. Можливо, роль мови дещо й перебільшена, але частка істини тут, безперечно, є. Точніше цю думку сформулюємо так: правильне мовлення не єдина, але неодмінна умова правильного наукового мислення. Отже, добре знання мови потрібне як для популяризації наукової ідеї, так і для її створення. Для вченого висока мовна культура й розвинуті стилістичні навички – професійна необхідність. Якщо науковець усвідомить мову як особисту цінність, він уже не ставитиметься до неї як до чогось вторинного, другорядного, вартого уваги не більше, ніж «упаковка» для думки, що лише оформлює вже готові результати дослідів. Сучасна українська літературна мова, її лексичні й граматичні ресурси надають науковцеві безліч можливостей для стилістично досконалого викладу. Досить сказати, що українською ту саму думку можна висловити кількома різними способами, обираючи поміж них найбільш відповідний для конкретного комунікативного завдання. Але щоб уповні скористатися цими можливостями, їх треба знати. І не просто знати – тримати напоготові в активному (а не пасивному) запасі.

Проблематика вивчення дисципліни «Українська мова в науці» (проблема стану, функцій, перспектив української мови як мови української спільноти й наукової мови зокрема; первинна й повна акультурація; проблема дилінгвізму, сленгізму, мовної суржифікації, що негативно впливає на семантичну структуру наукових текстів, продуктованих фахівцями нефілологічного профілю; низький рівень володіння системою норм літературної мови в її усній та писемній формах; взаємозв'язок і взаємопроникнення, спільність і відмінність форм мови наукового стилю (усної і писемної); становлення терміносистеми наукового стилю залежно від галузі дослідження й сфери людської діяльності; детермінологізація лексики; функціонування іншомовної лексики в науковому стилі, дискурсі; структурна й функціональна неоднорідність наукового стилю; вивчення дисципліни аудиторією, що здобуває різні спеціальності в аграрній галузі знань) не може не позначитися на фаховому мовленні і науковому зокрема. Спостереження за мовним аграрним середовищем дає підстави для висновку, що аграрна справа, як не прикро, виразно наслідує значну кількість росіянізмів (*учбовий процес, на протязі навчального року, приймати участь у конференції, проводити міроприємство, займає посаду агронома, повістка дня засідання ради, сьмидесятівідсотковий показчик якісної успішності, учена ступінь, екзамен по математиці* – замість *навчальний процес, протягом навчального року, брати участь у конференції, обіймає посаду агронома, порядок денний засідання ради, сімдесятивідсотковий показник якісної успішності, учений ступінь, екзамен з математики*).

Мовностилістичне студіювання наукових досліджень засвідчує невисокий рівень мовної культури, простежується брак знань: у вживанні слів та словосполук (*виключення замість виняток; вияснити замість з'ясувати; співпадати замість збігатися; по крайній мірі замість принаймні, щонайменше; безчисленний замість незліченний; у зв'язку з замість з огляду на це; у науковій роботі зустрічаються терміни замість у науковій роботі трапляються, простежуються (є) терміни; вірна відповідь замість правильна відповідь; задавати / задати питання замість питати, запитувати, запитати, ставити, поставити питання (запитання); приймати / прийняти міри замість вживати / вжити заходів; приймати / прийняти участь у конференції замість брати / взяти участь*); у творенні та вживанні форм слів (*конфлікта замість конфлікту; з розвитком інтелекта замість*

інтелекту; акту обстеження спортсменів замість акта у значенні документа; фахового терміну замість терміна; терміна проведення експеримента замість терміну проведення експерименту; один слухач із п'ятидесяти замість один слухач із п'ятдесяти; більш точнішого показника замість точнішого показника; менш раціональніший метод дослідження замість менш раціональний метод дослідження; самі цікаві результати наукового дослідження замість найцікавіші (найвагоміші, найважливіші) результати наукового дослідження; у вживанні деяких морфологічних одиниць, зокрема похідних прийменників з неправильними формами іменників (згідно чинної програми замість згідно з чинною програмою; у порівнянні з минулим роком замість порівняно з минулим роком); у функціонуванні дієприкметників (існуючі теорії, підходи, думки замість відомі теорії...; координуюча рада замість координаційна рада, рада, що координує; оздоровлюючий ефект замість оздоровлювальний ефект) тощо.

Отже, у молодого науковця передусім має бути сформована установка й усвідомлена готовність щодо оволодіння законами наукового мовлення, або законами мисленнєво-мовленнєвої діяльності, в основу яких покладено риторичні принципи (*virtutes elocutiones*) кількості – дозованості висловлювання; якості – етос мовця; відношення – релевантності й відповідності темі висловлювання; елокутивності мовлення – правильності, ясності, виразності, доступності, багатства. Ці принципи, на думку В. Дем'янкова, є найважливішими імплікатурами мовної поведінки особистості. Навряд чи нині, у 20-х роках ХХІ ст. серед учених знайдуться затяті «технократи», які настільки зневажають мову, що нехтують коми або вдовольняються запасом у триста слів. Та все ж навички писемного мовлення серед українських науковців залишають бажати кращого. Часто їхні публікації потребують більше мовного, ніж фахового редагування. Пересічний автор розуміє, навіщо йому прагнути якнайвищого наукового рівня своїх праць. Для цього передбачено вагомі стимули – як матеріальні, так і моральні. Натомість для підвищення мовного рівня таких стимулів майже немає. Укорінився стереотип: нащо марнувати час, корпіючи над стилем, якщо все може доробити видавничий редактор. Так воно, зрештою, й виходить. Відомий учений – редактор академічного часопису згадував, що в його практиці «бували випадки, коли статті, дуже цінні в науковому відношенні, виявлялися написаними такою жахливою мовою, що редакція потрапляла у безвихідь. Треба було або відмовлятися від публікування, з явною шкодою для інтересів науки, або доручати редакторові практично заново писати статтю. Майже завжди приймали друге рішення» [9, с. 106]. Цей спогад – з порівняно недалекого радянського минулого. Зважмо, що в ті часи за науковими публікаціями наглядали досить-таки пильно: всі вони проходили крізь цензурне цідило. Це, хоч підрізало крила науковій думці (надто соціогуманітарній), але й висувало суворіші вимоги до мовного оформлення. Завдяки ретельному редагуванню в друк рідко потрапляли стилістично безпорадні твори. За роки незалежності ці вимоги помітно ослабли. Коли стежиш за потоком наукових публікацій, часом складається враження, що сьогодні, щоб видати монографію, навіть і не конче треба вміти писати. Джерело багатьох мовностилістичних вад – неувага авторів до того, що і як вони пишуть. Науковці, дослідивши типові помилки в дисертаціях, із сумом констатують: «Безліч учених проходять свій довгий життєвий шлях, навіть не намагаючись усвідомлено збагатити свій словниковий запас, опанувати різні відтінки значень» [8, с. 145]. Було б найкраще, коли потреба розвивати дар слова стала постійною внутрішньою потребою кожного науковця. Доброякісний текст читати легко, а писати важко. Власне, якість будь-якого твору – чи то наукового, чи то мистецького – пропорційна витраченому на нього зусиллям. Давньоримський поет Горацій закликав: «Часто свій стиль повертай! Лиш тоді

може вийти з-під нього вірш, який варто не раз прочитати» [5, с. 150]. Стилем римляни називали загострену паличку, якою писали на вощаних табличках. Повертати її (*stilum vertere*) треба було для того, щоб тупим кінцем стирати написане для виправлень. Від назви цієї палички й походить назва *стиль*, що проникла в усі європейські мови. Отже, вихідним пунктом, з якого розвинулося поняття стилю, було уявлення про необхідність удосконалювати текст – виправляти, переписувати, шліфувати. Як бачимо, в основу внутрішньої форми слова покладено ознаку не випадкову. Горацієва порада «повертати стиль» слухна навіть у добу комп'ютерів і, здається, буде такою завжди. Звичайно, більшість науковців – не філологи й не літератори. Не кожен мусить досконало знати мову в усіх нюансах і подробицях, добре орієнтуватися на всіх її структурних рівнях. Але від кожного очікують принаймні точного слововжитку, правильної будови речення, ясного, змістовного й послідовного викладу. А також – прагнення постійно покладатися на літературні норми. Причому, не лише лексичні та граматичні, а й на стилістичні норми загалом. Мінімум лінгвістичних знань, потрібних для грамотного письма, мала б давати ще середня школа. Досить прогресивним явищем свого часу стало запровадження в програму середньої освіти основ лінгвістики тексту. Проте, не секрет, що мовні знання школярі нерідко засвоюють суто формально, не вміючи застосовувати їх у житті. Через це вдосконалення навичок письма не повинне припинятися в системі вищої освіти. На післядипломному й аспірантському етапах бачиться доцільним поглиблено навчати наукового стилю – як теоретичним основам, так і практичним умінням. При цьому варто пам'ятати, що добре писати – це не тільки слідувати правилам із підручника. Важать ще й чуття мови, розвинутий мовний смак. А їх важко виховати в собі інакше, ніж уважно вивчаючи й творчо наслідуючи найкращі зразки наукових творів.

Формування мовної наукової поведінки, готовності науковця-початківця на високому рівні продукувати наукові праці, гідно їх презентувати має ґрунтуватися на таких критеріях: усвідомлення молодими науковцями ролі і місця культури наукової української мови в системі лінгвістичних дисциплін; у їхньому професійному становленні; теоретичне володіння і практичне оперування основними поняттями і категоріями культури наукової української мови; знаннями про науковий стиль: історію розвитку і становлення; сферу реалізації, основну мету, функції, ознаки, мовні особливості, підстили, жанри (первинні, вторинні) типи мовних висловлювань (опис, розповідь, розповідно-описовий, міркування), термінологію наукового стилю; практичне володіння технологією опрацювання текстів наукового стилю, прийомами їх читання, продукування, аналізу; здобуття й усвідомлене засвоєння знань про норми усного і писемного наукового мовлення; уміння виконувати повний / частковий лінгвостилістичний аналіз наукового тексту; здатність поєднувати знання з культури наукової української мови з фаховою мовою в подальшій професійній діяльності.

Реалізація мети спонукає до вирішення таких завдань: з'ясувати рівень готовності учасника навчального процесу до продукування текстів наукового стилю; оволодіти поняттями й категоріями дисципліни (мова, мовлення, наукова мова, культура наукової мови, культура наукового мовлення, мовна норма, літературна мова, культуромовна особистість, науковий стиль (дискурс), інтертекстуальність, модель продукування тексту тощо); довести значущість технології роботи з текстами наукового стилю, а саме: техніка читання текстів наукового стилю; анотування, конспектування, компресування, тезування, цитування, ремінісцювання, реферування, формулювання власних висновків; створювати структурно й мовно довершені тексти наукового стилю в їх жанровому різноманітті (анотація, стаття, доповідь, відгук, рецензія); виробити вміння проводити науковий експеримент, апробувати

результати наукового дослідження, описувати, зіставляти й узагальнити їх; формулювати висновки; оволодіти етичними нормами наукового спілкування, основами майстерності наукового виступу-захисту наукової роботи. У країнах Західної Європи та США для студентів, аспірантів і вчених виходять десятки, як не сотні посібників зі стилістичної майстерності. Причому, як загальнонаукові, так і спеціалізовані – для біологів, медиків, економістів, хіміків та інших [22; 23; 24]. Уявлення про їхній зміст і скерованість дають підзаголовки й анотації: «поради зі структурування тексту», «рецепти ясності», «путівник до кращого стилю», «шість кроків до успіху», «як перетворити дослідження на статтю», «як писати, щоб перемогти» тощо. За рубежем у практичній стилістиці сформувався цілий напрям під назвою «риторика науки». Наш засів на цій ниві доволі скромний. Українському науковцеві, по суті, нізвідки дізнатися, як грамотно написати статтю, монографію, дисертацію. Посібники з української наукової мови почали з'являтися тільки останніми роками [6; 16; 17; 18; 19]. Їхня теоретична й методична база, новизна й практична корисність – тема окремої розмови. Нині основам наукового мовлення в Україні стабільно навчають хіба що студентів-філологів. Та хіба ці знання потрібні тільки їм? Чи не доцільно запровадити відповідний (спец)курс і для інших спеціальностей? Адже вищі й аспірантура мають випускати ерудованих фахівців, чиїм надбанням була б не тільки вузька спеціальність, а весь спектр людської культури. Зокрема й словесна культура – запорука дальшого розумового розвитку, високої творчої активності. Засновникові ісламу Мухаммедові приписують такі слова: «Чорнило вчених рівноцінне крові мучеників». Висока оцінка наукового ремесла й наукової мови червоною ниткою пройшла крізь усі століття до наших днів.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Сьогодні, в умовах інформаційного вибуху, потік наукових публікацій у світі зростає лавиноподібно. Зростає й кількість публікацій українською мовою, особливо відколи вона посіла належне місце в науковій царині. Перспективи розвитку людства показують, що суспільна значущість науки зростатиме й далі. Тому формування й удосконалення мовленнєвої наукової культури молодих дослідників в умовах стрімкого розвитку науки, високої культурно-трансляційної здатності української мови і її знакових наукових продуктів залишається актуальною проблемою і потребує пильної уваги викладачів вищої школи. Порушена проблема культури наукової мови буде актуальною завжди.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка : пер. с фр. Москва : Изд-во иностр. лит-ры, 1955. 416 с.
2. Васильев С. А. Синтез смысла при создании и понимании текста. Киев : Наук. думка, 1988. 240 с.
3. Володихин Д. М. Эра честности [Интервью с С.В. Алексеевым] // Политический журнал. 2008. 21 янв. № 1 (178). URL : <http://www.politjournal.ru/index.php?action=Articles&dirid=166&tek=7853&issue=212> (дата звернення: 15.01.2020).
4. Выготский Л. С. Психология развития человека. Москва : Смысл, 2005. 1135 с.
5. Горацій (Квінт Горацій Флакк). Твори : пер. з лат. Київ : Дніпро, 1982. 254 с.
6. Данкіна Л. С. Сучасна українська літературна мова (науковий стиль) : навч. посіб. Харків : ХДЛУ, 2002. 124 с.
7. Жинкин Н. И. Психологические основы развития речи. // В защиту живого слова : сб. статей / Сост. В. Я. Коровина. Москва : Просвещение, 1966. С. 5–25.
8. Зосимов А. М., Голік В. П. Дисертаційні помилки. 3-тє вид. Харків : Інжек, 2005. 216 с.

9. Калесник С. В. О языке научных работ // Проблемы физической географии. Ленинград : Наука, 1984. С. 104–110.
10. Кант І. Критика чистого розуму : пер. з нім. Київ : Юніверс, 2000. 502 с.
11. Кондильяк Э. Б. Сочинения : в 3 тт. : пер. с фр. Москва : Мысль, 1982. Т. 2. 541 с.
12. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ : Рад. школа, 1989. 608 с.
13. Кучеренко І. К. Актуальні проблеми граматики / Упоряд. З. Терлак. Львів : Світ, 2003. 228 с.
14. Кучеренко І. К. Теоретичні питання граматики української мови : морфологія. 2-ге вид., уточнене й доп. Вінниця : Поділля, 2003. 464 с.
15. Макеева В. Н. История создания «Российской грамматики» М. В. Ломоносова. Москва; Ленинград : Изд-во АН СССР, 1961. 173 с.
16. Мацько Л. І., Денискіна Г. О. Українська наукова мова (теорія і практика) : навч. посіб. Тернопіль : Підручники і посібники, 2011. 272 с.
17. Михайлова О. Г., Сидоренко А. А., Сухопар В. Ф. Українське наукове мовлення. Лексичні та граматичні особливості : навч. посіб. Харків : ХДПУ, 2000. 96 с.
18. Онуфрієнко Г. С. Науковий стиль української мови : навч. посіб. для студ. ВНЗ. Київ : Центр навч. літератури, 2006. 310 с.
19. Семенов О. М. Культура наукової української мов : навчальний посібник. 2-ге вид. Київ : Академія, 2012. 216 с.
20. Эпштейн М. Н. О творческом потенциале русского языка: Грамматика переходности и транзитивное общество // Знамя. 2007. № 3. С. 193–207.
21. Buffon G.-L. de. Discours sur le style et autres discours academiques. Paris : L. Hachette, 1843. 36 p.
22. Dodd J. S. The American Chemical Society Style Guide: A Manual for Authors and Editors. 2nd ed. Washington. DC : ACS, 1997. 460 s.
23. Pechenik J. A. A Short Guide to Writing About Biology. 6th ed. Harlow : Longman. 2006. 256 p.
24. The Economist Style Guide: The Bestselling Guide to English Usage. 10th ed. London, Profile Books, 2010. 264 p.
25. Trimble J.R. Writing with Style: Conversations on the Art of Writing. 2nd ed. New York : Prentice Hall, 2000. 198 p.

REFERENCES

1. Balli Sh. Obshhaja lingvistika i voprosy francuzskogo jazyka : per. s fr. Moskva : Izd-vo inostr. lit-ry, 1955. 416 s.
2. Vasil'ev S. A. Sintez smysla pri sozdanii i ponimanii teksta. Kiev : Nauk. dumka, 1988. 240 s.
3. Boloduxun D. M. Jera chestnosti [Interv'ju s S.V. Alekseevym] // Politicheskij zhurnal. 2008. 21 janv. № 1 (178). URL : <http://www.politjournal.ru/index.php?action=Articles&dirid=166&tek=7853&issue=212> (data zvernennja: 15.01.2020).
4. Vygotskij L. S. Psihologija razvitija cheloveka. Moskva : Smysl, 2005. 1135 s.
5. Goracij (Kvint Goracij Flakk). Tvory : per. z lat. Kyiv : Dnipro, 1982. 254 s.
6. Dankina L. S. Suchasna ukrai'ns'ka literaturna mova (naukovyj styl') : navch. posib. Xarkiv : HDEU, 2002. 124 s.
7. Zhinkin N. I. Psihologicheskie osnovy razvitija rechi. // V zashhitu zhivogo slova : sb. statej / Sost. V. Ja. Korovina. Moskva : Prosveshhenie, 1966. S. 5–25.
8. Zosymov A. M., Golik V. P. Dysertacijni pomylky. 3-tje vyd. Xarkiv : Inzhnek, 2005. 216 s.
9. Kalesnik S. V. O jazyke nauchnyh rabot. // Problemy fizicheskoy geografii. Leningrad : Nauka, 1984. S. 104–110.
10. Kant I. Krytyka chystogo rozumu : per. z nim. Kyiv : Junivers, 2000. 502 s.
11. Kondil'jak Je. B. Sochinenija : v 3 tt. : per. s fr. Moskva: Mysl', 1982. T. 2. 541 s.

12. Kostjuk G. S. Navchal'no-vyhovnyj proces i psyhichnyj rozvytok osobystosti. Kyi'v : Rad. shkola, 1989. 608 s.
13. Kucherenko I. K. Aktual'ni problemy gramatyky / Uporjad. Z. Terlak. Lviv : Svit, 2003. 228 s.
14. Kucherenko I. K. Teoretychni pytannja gramatyky ukrai'ns'koi' movy : morfologija. 2-ge vyd., utochnene j dop. Vinnysia : Podillja, 2003. 464 s.
15. Makeeva V.N. Istorija sozdanija «Rossijskoj grammatiki» M. V. Lomonosova. Moskva; Leningrad : Izd-vo AN SSSR, 1961. 173 s.
16. Mac'ko L. I., Denyskina G. O. Ukrai'ns'ka naukova mova (teorija i praktyka) : navch.posib. Ternopil : Pidruchnyky i posibnyky, 2011. 272 s.
17. Myhajlova O. G., Sydorenko A. A., Suhopar V. F. Ukrai'ns'ke naukowe movlennja. Leksychni ta gramatychni osoblyvosti : Navch. posib. Xarkiv : HDPU, 2000. 96 s.
18. Onufrijenko G. S. Naukovyj styl' ukrai'ns'koi' movy : navch. posib. dlja stud. VNZ. Kyiv : Centr navch. literatury, 2006. 310 s.
19. Semenog O. M. Kul'tura naukovoi' ukrai'ns'koi' mov : navchal'nyj posibnyk. 2-ge vyd. Kyiv : Akademija, 2012. 216 s.
20. Jepshtejn M. N. O tvorcheskom potenciale russkogo jazyka: Grammatika perehodnosti i tranzitivnoe obshhestvo. // Znamja. 2007. № 3. S. 193–207.
21. Buffon G.-L. de. Discours sur le style et aures discours academiques. Paris: L. Hachette. 1843. 36 p.
22. Dodd J. S. The American Chemical Society Style Guide: A Manual for Authors and Editors. 2nd ed. Washington. DC: ACS, 1997. 460 s.
23. Pechenik J. A. A Short Guide to Writing About Biology. 6th ed. Harlow: Longman. 2006. 256 p.
24. The Economist Style Guide: The Bestselling Guide to English Usage. 10th ed. London, Profile Books, 2010. 264 p.
25. Trimble J. R. Writing with Style: Conversations on the Art of Writing. 2nd ed. NewYork: Prentice Hall, 2000. 198 p.

Тимкова Валентина Андріївна, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української та іноземних мов Вінницького національного аграрного університету.

Тымкова Валентина Андреевна, кандидат филологических наук, доцент, заведующая кафедрой украинского и иностранных языков Винницкого национального аграрного университета.

Valentyna Tymkova, candidate of philological sciences, (PhD), associate professor of the Ukrainian and foreign languages department Vinnytsia National Agrarian University.

Стаття надійшла: 03.02.2020

Статтю прийнято до друку: 10.02.2020